

CONCEPTUL DE „IDENTITATE” ÎN JOCURILE DE LIMBAJ

CZU: 81`42:1

DOI: <https://doi.org/10.52673/18570461.25.3-78.15>

Doctorand Xenia GONCHAROVA

E-mail: goncharova.xenia@gmail.comORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0144-0265>

Universitatea de Stat din Moldova

THE CONCEPT OF "IDENTITY" IN LANGUAGE GAMES

Summary. The concept of "identity" holds a paradoxical status in the contemporary human social sciences. On the one hand, it is indispensable for the study of today's society, which is profoundly preoccupied with self-determination problems. On the other hand, the notion is conceptually vague and generates controversies regarding its relevance in academic discourse. The study aims to overcome this methodological crisis by changing the research perspective: from an essentialist definition to a pragmatic analysis of everyday language. The methodological foundation of the study is the grammatical analysis of language games developed by Ludwig Wittgenstein. The paper achieves the following results: (1) the conceptual impasse underlying the term "identity" is clarified; (2) the internal spatial logic of the concept is revealed; (3) "identity" is examined as part of the language game "To scientifically tell about its own state", with a focus on its rules.

Keywords: identity, theory of identity, grammar analysis, language games, philosophy of language.

Rezumat. Conceptul de „identitate” are un statut paradoxal în științele socio-umane contemporane. Pe de o parte, acesta este indispensabil pentru cercetarea societății actuale, profund preocupată de problematica autodeterminării. Pe de altă parte, noțiunea rămâne vagă și generează controverse privind relevanța sa în discursul științific. Scopul studiului este depășirea acestei crize metodologice prin schimbarea perspectivei de cercetare: de la definirea esențialistă la analiza pragmatică a limbajului cotidian. Baza metodologică a cercetării o constituie analiza gramaticală a jocurilor de limbaj, elaborată de Ludwig Wittgenstein. Rezultatele obținute sunt următoarele: (1) este clarificat impasul conceptual aflat la baza termenului „identitate”; (2) este identificată logica spațială internă a conceptului; (3) „identitatea” este analizată ca parte a jocului de limbaj „A povesti științific despre starea sa proprie”, cu accent pe regulile acestuia.

Cuvinte-cheie: identitate, teoria identității, cercetare gramaticală, jocuri de limbaj, filosofia limbajului.

INTRODUCERE

Societatea contemporană recurge tot mai des la conceptul de „identitate”. P. Sloterdijk descrie, într-o manieră ironică, această „obsesie” ca pe un „dans în jurul vițelului de aur” [1, pp. 117-118], iar științele socio-umane nu sunt o excepție de la acest „dans”. Conceptul de „identitate” este analizat pe larg în literatura academică din patru perspective principale: psihologică, sociologică, antropologică și filosofică. Diferențierea acestor abordări este determinată de doi factori: originile istorice distincte și scopurile disciplinare specifice.

Divergența istorică este evidentă prin modul în care termenul a pătruns în discursul academic. Prima filieră, de factură antropologică, se conturează la sfârșitul secolului al XVIII-lea, când etnologii americani îi conferă cuvântului „identity” sensul de „specificitate și caracter distinct al unui grup.” [2, pp. 16-19]. A doua filieră, socio-psihologică, își are originea în anii '50 ai secolului al XX-lea, odată cu conceptualiza-

rea termenului în lucrările lui E. Erikson [3], de unde este preluat ulterior în sociologie. În paralel, abordarea filosofică urmează propria traiectorie istorică, marcată de delimitarea dintre identitatea numerică și cea personală.

În al doilea rând, diferențierea este condiționată și de faptul că cele patru discipline recurg la conceptul de „identitate” nu ca la un fenomen de sine stătător, ci ca la un instrument de contextualizare a conceptelor fundamentale. Astfel, psihologia se concentrează pe personalitate, sociologia – pe logica interacțiunii individ-societate, iar antropologia – pe relația dintre colectivitate și individualitate. Filosofia, la rândul său, vizează descoperirea nucleului personal al Eului, precum și evidențierea dependenței acestuia de Celălalt.

Această dublă divergență face aproape imposibilă formularea unei teorii generale a identității. Deși există principii comune (psihologism, contextualism, narativism, umanism), fiecare abordare oscilează în mod diferit între poli teoretici opuși: esențialism și existențialism, constructivism și fenomenologie. Aceste ten-

siuni sunt agravate de lacune metodologice: psihologia supraestimează rolul Eului în exprimarea propriei identități; sociologia evidențiază o disociere între interesul pentru Eu și reducerea acestuia la sfera socială; iar antropologia nu reușește să delimiteze clar identitatea de grup de cea individuală. În filosofie, constatăm o situație similară. Numeroși autori contemporani abordează această temă în studiile lor [4, p. 52; 5, p. 104; 6, pp. 120-121; 7, p. 12], totuși, teorii mai elaborate aparțin unor cercetători precum S. Žižek (freudo-marxism) [8], J. Butler (poststructuralism) [9], C. Taylor (multiculturalism) [10] și P. Ricoeur (hermeneutica filosofică) [11]. Deși predomină filosofia, studiile propriu-zise au un caracter interdisciplinar: Žižek se orientează spre psihologie, Butler – spre sociologie, iar Taylor – spre antropologie; o excepție notabilă fiind Ricoeur, axat pe studiul limbajului.

În mod previzibil, proliferarea perspectivelor a condus la criza conceptului de „identitate”. Acesta este considerat prea haotic [12, p. 195], vast [13, p. 100], metaforic [14, pp. 1-2], devenind astfel excesiv de misterios [15, p. 2]. Ambiguitatea definirii „identității” evocă celebra afirmație a lui L. Wittgenstein din perioada sa timpurie: „Despre ceea ce nu se poate vorbi, trebuie să se tacă” [16, p. 159]. În acest context, este esențial de menționat că metodologia propusă de Wittgenstein în opera sa târzie, *Cercetări filosofice* (în continuare – CF) [17], poate oferi un punct de reper pentru depășirea problematicii respective.

METODOLOGIE

Principalul instrument de cercetare utilizat în acest articol este analiza gramaticală a jocurilor de limbaj concepută de Ludwig Wittgenstein, centrată în jurul tezei: „Esența este exprimată prin gramatică” (CF, § 371). Prin urmare, înțelegerea esenței fenomenelor este determinată de capacitatea de a lucra cu construcțiile gramaticale, ținând cont de anumite reguli: 1) nu trebuie să ne concentrăm pe fenomene, cuvinte sau îmbinări de cuvinte, ci pe propoziții ca „instrumente” care capătă sens doar în momentul aplicării lor (CF, § 383, 421); 2) nu trebuie să speculăm, ci să observăm modul în care un cuvânt este utilizat (CF, § 340); 3) trebuie să realizăm „analogii între forme de exprimare în diverse domenii lingvistice”, să le eliminăm sau să le înlocuim, reducându-le la elementele lor constitutive (CF, § 90). Devenind în asemenea mod „obiecte de comparație”, jocurile de limbaj vor aduce în lumină fapte despre limbajul nostru (CF, § 130), oferind o viziune mai profundă asupra situațiilor complexe cu care se confruntă cercetătorii în filosofie.

Analiza gramaticală a jocurilor de limbaj este esențială pentru studiul identității din mai multe motive. În primul rând, studiul identității presupune depășirea dihotomiei dintre psihologism și antipsihologism, iar Wittgenstein a reușit să transcendă numeroase opoziții fictive [18, p. 87; 19, p. 114]. „Antiantipsihologismul” său se manifestă prin respingerea interpretării logice și psihologice a limbajului, abordându-l în schimb ca pe un mijloc de respectare a regulilor [20, p. 55]. Astfel, fundamentul raționamentului nu este logica sau psihologia, ci practicarea limbajului cotidian, care, deși conține elemente din ambele domenii, nu poate fi redus exclusiv la acestea, fiind un construct socio-cultural.

În al doilea rând, lucrările ulterioare ale lui Wittgenstein urmăresc studierea limbajului ca element de intercalare a dimensiunii psihice, celei sociale și celei culturale – aspecte esențiale pentru teoria identității. Deși Wittgenstein se concentrează preponderent asupra comunicării, el consideră că aceasta nu este condiționată de limbajul în sine, ci de dezvoltarea socio-culturală [21, p. 222]. În această ordine de idei, cultura reprezintă un mod de exprimare a vieții prin acțiune: în practica lingvistică, acțiunile devin mai importante decât reflecțiile, reacțiile mai relevante decât cauzele, iar descrierile prevalează asupra explicațiilor. Prin urmare, nu este surprinzător că jocurile de limbaj pot fi percepute ca modele de cunoaștere socio-culturală, deoarece atenția față de limbaj implică, de fapt, o atenție profundă față de cultură.

Pe de altă parte, este important de subliniat că integrarea teoriei jocurilor de limbaj în teoria identității se dovedește a fi dificilă, deoarece instrumentele de cercetare dezvoltate de Wittgenstein vizează analiza limbajului cotidian și nu sunt destinate examinării conceptelor abstracte (CF, § 96). Totuși, cercetătorul identității poate găsi inspirație în modul în care Wittgenstein tratează termenii filosofici, respectând cu strictețe normele metodologice: 1) readucerea cuvântului „din uzul metafizic în cel cotidian” (CF, § 116); 2) dezvăluirea „dificultății” de gândire care stă la baza termenului (CF, § 339); 3) analiza modului în care poate fi învățat conceptul prin exemplu și practică (CF, § 208); 4) utilizarea conceptelor abstracte cu aceeași claritate ca a celor uzuale (CF, § 97); 5) explorarea analogiilor prin care conceptele abstracte se desprind din limbajul cotidian (CF, § 494).

În consecință, vom analiza „identitatea” nu ca pe o noțiune fixă, ci ca pe un cuvânt dintr-un joc de limbaj concret, cercetând modul în care sensul său este construit prin utilizare.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Cuvântul „identitate”, intrat în uzul popular datorită teoriei lui E. Erikson, se manifestă în diverse situații comunicative, precum expresia „Am o criză de identitate”. Deși nu reflectă esența conceptului de identitate, această propoziție ne permite să explorăm diversitatea semnificațiilor asociate acestuia.

O scurtă descriere a propoziției „Am o criză de identitate”. Această propoziție poate fi văzută ca o judecată-descripție, similară unei schițe inginerești: deși este o descriere, ea servește drept instrument pentru o aplicare concretă (CF, § 291). Obiectul propoziției este o stare psihică ce implică durabilitate și continuitate (CF, § 151), dar subiectul ei rămâne vag: chiar dacă verbul „am” sugerează o legătură între subiect și obiect, propoziția nu oferă informații concrete despre criteriile de identitate ale celui care trăiește această stare. Trăsăturile posibile ale vorbitorului – cum arată, unde se află – devin irelevante (prin analogie cu CF, § 404), deoarece nu contribuie la definirea crizei de identitate.

Sinonime gramaticale ale propoziției „Am o criză de identitate”. O criză de identitate poate fi exprimată prin diferite formule: „Am o criză de autodeterminare / de dezvoltare personală” etc., fiecare având conotații diferite. Aceste diferențe derivă din logica internă a propoziției „Am o criză de identitate”: eu însumi mă situez în postura de obiect, pe care îl plasez într-o formă proprie și observ discordanța dintre ele (prin analogie cu CF, § 216). Astfel, un echivalent posibil ar putea fi: „Eu nu mă potrivesc în propria mea formă”. Formularea dată ridică întrebări fundamentale: de unde provine această formă? Unde este localizată? Ce înseamnă „a se potrivi”? Se referă la o integrare completă în formă sau la o asamblare treptată, fragmentată?

Sinonime gramaticale ale cuvântului „identitate”. În limbajul cotidian, unul dintre cele mai apropiate sinonime ale cuvântului „identitate” este termenul „nume”, examinat de Wittgenstein. Potrivit lui Wittgenstein, orice cuvânt poate funcționa ca „nume” (CF, § 38), fapt care nu împiedică înțelegerea procesului de atribuire a numelui. Denumirea poate fi comparată cu etichetarea unui obiect (CF, § 15): un nume este asemenea unei mărci atribuite unui obiect atunci când acesta este menționat prin expresia „Acesta este N” (CF, § 37-38). Replica propriu-zisă servește drept răspuns la o întrebare adresată doar atunci când obiectul este cunoscut deja (CF, § 30-31). Atribuirea numelui simplifică procesul de comunicare: din momentul percepției numelui ne formăm o imagine despre obiectul desemnat (CF, § 37).

Prezența cuvântului „nume” printre sinonimele cuvântului „identitate” subliniază similitudinea lor, dar, în același timp, permite identificarea diferențelor. Expresiile „Am un nume” și „Am o identitate” pot fi formulate diferit, fiecare având forme specifice de exprimare: „Eu sunt N”, „Numele meu este N”, „Mă numesc N” etc.; „Mă identific cu K”, „Mă definesc prin K”, „Mă percep pe mine însumi prin K” etc. Compararea acestor expresii relevă o diferență semnificativă: afirmațiile legate de nume sunt centrate pe verbele „a chema” și „a numi”, pe când frazele referitoare la identitate sunt axate pe verbele „a percepe” și „a defini”. Pentru a înțelege mai profund această distincție, recurgem la întrebările: care este diferența dintre propozițiile „Sunt numit / chemat o pasăre” și „Sunt perceput / definit ca o pasăre”? Prima propoziție se referă la o etichetă, iar a doua la un indice – o desemnare care plasează un obiect într-un sistem de clasificare. Astfel, identitatea concretizează numele, oferindu-i un context și o poziție, însă nu îl înlocuiește.

Rolul cuvântului „identitate” în propoziția „Am o criză de identitate”. Datorită ambiguității semantice a cuvântului „identitate”, acesta subliniază, în primul rând, caracterul local și subiectiv al trăirilor interioare. Astfel, asemenea formulare sugerează indirect afirmația „Nu mă veți înțelege...”, chiar dacă, paradoxal, interlocutorul are scopul de a obține înțelegere. Din acest motiv, expresia este adesea completată de solicitarea implicită: „...dar credeți-mă pe cuvânt”. Această bilateralitate conturează asemănările dintre discursul despre identitate și cel despre durere: propoziția „Am dureri” presupune existența unei alte persoane care validează corectitudinea utilizării cuvântului dat (CF, § 289).

Funcțiile propoziției „Am o criză de identitate”. Propoziția „Am o criză de identitate” nu poate fi simplificată fără a-și pierde semnificația: expresia „Criză de identitate” nu oferă un context suficient pentru a defini clar intenția. În lipsa unui subiect sau complement, aceasta rămâne vagă. Totuși, ea subliniază natura declarativă a propoziției. Conform lui Wittgenstein, descrierea unei stări mentale este un „semnal”, a cărui semnificație devine clară prin acțiunile ulterioare ale vorbitorului și ale celui care receptează mesajul (CF, § 180). Spunând „Am o criză de identitate”, individul apare în public cu un nou statut – acela de persoană care se confruntă cu probleme interioare. Adevărul acestei afirmații nu poate fi verificat obiectiv, bazându-se exclusiv pe încrederea din partea receptorului. În acest mod, propoziția-descriere se apropie de tipurile de propoziție-explicație și propoziție-declarație, luând în considerare faptul că afirmarea unei crize de identitate implică o intenție de clarificare și, totodată,

o declarație a unei stări subiective. Mai mult, afirmația capătă un caracter de justificare, atunci când accentuăm dimensiunile emoțională și socio-culturală.

Imaginea sugerată de propoziția „Am o criză de identitate”. Conform lui Wittgenstein, fiecare judecată presupune o imagine a lumii, înrădăcinată în limbajul nostru și care o reproduce continuu (CF, § 115). Propoziția „Am o criză de identitate” implică un set de convingeri, altfel spus: „Cred că fiecare acționează (1) pe baza ideilor despre cine este (2), derivate din compararea cu alte persoane (3), dar, din cauza circumstanțelor, această cunoaștere poate deveni incertă (4), rezultând sentimentul pierderii (5), care constituie o criză de identitate”.

Fiecare dintre premise generează întrebări suplimentare, care aprofundează analiza propunerii. Premisa (1) subliniază caracterul activ al identității și presupune că toți oamenii simt și acționează în mod similar, fiind ghidați de o motivație specifică. Premisa (2) leagă identitatea de reprezentarea sinelui, referindu-se la procesele interne prin care persoana reflectează asupra propriei identități. Însă această idee este în dezacord cu premisa (4) prin menționarea circumstanțelor externe care duc la dezintegrarea sistemului cunoașterii de sine. Factorii externi sunt, de asemenea, menționați în premisa (3), care dezvăluie logica interpretării subiective.

Această imagine nu presupune o reflecție exhaustivă asupra propriei persoane, ci omite un aspect important – familiarizarea minimă cu terminologia psihologică. Drept urmare, premisele pot fi extinse: „Cred că psihologii au dreptate (1) că fiecare acționează (2) pe baza ideilor despre cine este (3), derivate din compararea cu alte persoane (4), dar, din cauza circumstanțelor, această cunoaștere poate deveni incertă (5), rezultând sentimentul pierderii (6), care constituie o criză de identitate”. Premisa (1) face referire la autoritatea externă și la identificarea propriei persoane ca parte a unui grup, care se definește prin „identitate”. În această ordine de idei, un joc de limbaj ce folosește propoziția „Am o criză de identitate” ar putea fi intitulat „A povesti științific despre starea sa proprie”.

Un mod de învățare a jocului de limbaj „A povesti științific despre starea sa”. Wittgenstein sugerează să ne gândim la modul în care putem învăța un joc de limbaj sau un cuvânt prin intermediul exemplului și practicii (CF § 208). Jocul de limbaj „A povesti științific despre starea sa proprie” este dificil de predat, deoarece, atunci când ne referim la conceptul de „identitate”, nu este posibil să desemnăm un obiect printr-un gest indicativ: putem indica doar persoana, însă clarificarea ulterioară a contextului prin aceleași mijloace devine imposibilă. Prin urmare, există un singur mod de a în-

văța acest joc: urmărindu-i pe alții care participă la joc într-o manieră similară (CF, § 54).

Din punct de vedere algoritmic, acest proces poate fi descris în următoarea succesiune de idei: 1) a auzi fraza „Am o criză de identitate”; 2) a observa reacțiile celorlalți la această frază; 3) a repeta fraza într-un context similar, având drept scop obținerea reacțiilor corespunzătoare. Totuși, există problema variației reacțiilor, chiar dacă, potrivit lui Wittgenstein, putem încerca să ne orientăm către comportamentul general al oamenilor într-un astfel de caz (CF, § 206). Prin urmare, o condiție necesară pentru învățarea cuvântului „identitate” este efectul său asupra comportamentului: chiar dacă termenul ar putea părea lipsit de sens, acesta trebuie să genereze un efect reproductibil. Un exemplu remarcabil de învățare a jocului de limbaj cu termenul „identitate” provine din partea activiștilor sociali și a politicienilor. Acest tip de apropiere, marcat de dorința de influențare, dar lipsit de o reprezentare fixă, are dezavantajul absenței unei imagini clare. Totuși, pentru utilizatorul comun al cuvântului „identitate”, nu este esențială semnificația acestuia, ci rezultatele obținute prin utilizarea lui.

Regulile jocului de limbaj „A povesti științific despre starea sa proprie”. Pentru a recunoaște regulile jocului de limbaj „A povesti științific despre starea sa proprie”, trebuie să fim atenți la caracteristicile comportamentale ale jucătorilor (CF, § 54). În mod ideal, acest joc de limbaj presupune mai multe orientări valorice:

1. Valoarea autorefecției: nu este suficient ca cineva să aibă posibilitatea de a-și analiza lumea interioară, ci trebuie să o facă cu perseverență și onestitate;
 2. Valoarea libertății: fiecare are dreptul de a alege când să participe la jocul de limbaj, ce aspecte ale identității sale dorește să evidențieze și sub ce formă;
 3. Valoarea deschiderii: fiecare trebuie să fie deschis față de diverse forme de identitate și să respecte definițiile personale;
 4. Valoarea intimității: nu este permis să se discute despre identitatea altora fără consimțământul acestora.
- Problema acestor valori constă în faptul că manifestarea lor poate fi observată doar prin caracteristicile externe, adesea ambigue: veridicitatea autorefecției și intimitatea sunt neverificabile; evaluarea gradului de libertate în joc poate lăsa loc manipulărilor în comunicare; deschiderea și respectul sunt trăsături interne, exprimate doar parțial prin acțiuni exterioare. Din acest motiv, regulile idealizate trebuie adaptate, luând în considerare posibilul caracter iluzoriu: imitarea autorefecției, a libertății, a deschiderii, a respectului și a intimității. Care ar putea fi acțiunea care să satisfacă toate aceste norme și, prin urmare, să poată fi considerată o regulă a jocului de limbaj cu termenul „identitate”?

La prima vedere, regula „Nu da dovadă de agresivitate” ar părea să răspundă la această întrebare, deoarece, în contextul cuvântului „identitate”, nu atât lipsa de înțelegere sau de atenție constituie o greșală, cât manifestarea agresivității prin stereotipuri, ridiculizare și dispreț. Totuși, o astfel de concluzie ar putea fi prematură, deoarece, potrivit lui Wittgenstein, regula unui joc de limbaj nu este nici controversată (CF, § 240, 219), nici surprinzătoare pentru cei care o urmează (CF, § 234, 219). Prin urmare, ipoteza de bază, în acest caz, este că regula jocului de limbaj „A povesti științific despre starea sa proprie” se formează pe parcursul jocului însuși (prin analogie cu CF, § 83).”

CONCLUZII

Analiza cuvântului „identitate” în limbajul cotidian permite observarea dificultăților de gândire care au contribuit la formarea acestui concept. În discursul științific, „identitatea” apare ca o încercare de a ascunde complexitatea explicării stării de conștiință de sine sau, mai simplu, a ceea ce înseamnă cuvintele „conștientizare” („a conștientiza”) și „înțelegere” („a înțelege”), atunci când sunt adresate sinelui. Chiar dacă „identitatea” este un termen abstract, acesta a devenit parte integrantă a limbajului cotidian contemporan, unde nu are un sens fix, ci urmează o logică spațială internă. În primul rând, identitatea acționează ca un indice al unui nume, plasând un obiect într-un sistem de clasificare. În al doilea rând, identitatea presupune imaginea plasării sinelui ca obiect în propria formă. Jocurile de limbaj care implică „identitate” urmează o tendință comună – subliniază caracterul local al experienței interioare, a cărei inexactitate este compensată prin invocarea autorității externe, a psihologiei ca știință. Un exemplu elocvent este propoziția „Am o criză de identitate” în contextul jocului de limbaj „A povesti științific despre starea sa proprie”. Prin menționarea „identității”, individul intră în câmpul public ca persoană care se confruntă cu probleme personale, iar identitatea devine fie un obiect al dorinței, care trebuie atins, fie un obiect al posesiei, care trebuie păstrat. Totuși, imposibilitatea de a verifica afirmațiile despre identitate duce la transformarea propoziției-descriere într-o propoziție-afirmație sau într-o propoziție-explicație. Potențialul sugestiv al acestui joc este confirmat prin faptul că învățarea lui se face doar prin exemplu și este esențial să înțelegem conexiunea dintre referința la „identitate” și reacția publicului. Regula generală a unei astfel de interacțiuni este absența formală a agresivității, dar aceasta nu garantează prezența auto-reflecției, libertății, deschiderii, înțelegerii, respectului și intimității.

În sinteză, articolul reprezintă un prim pas spre o cercetare ulterioară aprofundată, dar susține ferm o teză centrală: abordarea identității ca fenomen al limbajului deschide multiple perspective de analiză. Eficiența acestei abordări derivă din faptul că valoarea conceptului nu constă în esența sa „intangibilă”, ci în funcția pragmatică – aceea de a servi drept instrument pentru interacțiune socială și autodeterminare. Pe viitor, o astfel de analiză pragmatică ar putea oferi o bază solidă pentru tranziția de la întrebarea „Cum se vorbește despre identitate?” la întrebarea „Ce este identitatea?”.

BIBLIOGRAFIE

1. Sloterdijk, P. *Kritika tsinicheskogo razuma*. Moscow: ACT; Ekaterinburg: U-Faktoriya, 2009. 800 p.
2. Eidson, J.R. *The Concept Of Identity In The Ethnology And Social Anthropology Of The Nineteenth And Early Twentieth Centuries – A Preliminary Report*. Halle / Saale, 2019. 61 p.
3. Erikson, E. *Identichnost': yunost' i krizis*. Moscow: Progress, 1996. 344 p.
4. MacIntyre, A. *Posle dobrodeteli: issledovanie teorii morali*. Moscow: Akademicheskii proekt; Ekaterinburg: Delovaya kniga, 2000. 384 p.
5. Rancière, J. *Na krayu politicheskogo*. Moscow: Praxis, 2006. 240 p.
6. Habermas, J. *Filosofskiy diskurs o moderne*. Moscow: Ves' mir, 2003. 416 p.
7. Badiou, A. *Apostol Pavel. Obosnovanie universalizma*. Moscow: Moskovskiy filosofskiy fond; Saint-Petersburg: Universitetskaya kniga, 1999. 96 p.
8. Žižek, S. *Vozvyshenny ob'ekt ideologii*. Moscow: Khudozhestvennyy zhurnal, 1999. 234 p.
9. Butler, J. *Gender Trouble: Feminism And The Subversion Of Identity*. New York: Routledge, 1999. 190 p.
10. Taylor, C. *Sources Of The Self: The Making Of The Modern Identity*. Cambridge: Harvard University Press, 2001. 616 p.
11. Ricoeur, P. *Sinele ca un altul*. București: Spandugino, 2016. 455 p.
12. Malešević, S. *Identity: Conceptual, Operational And Historical Critique*. In: S. Malešević and M. Haugaard, eds. *Making Sense Of Collectivity: Ethnicity, Nationalism And Globalization*. London: Pluto, 2002, 195-215.
13. Appiah, K.A. *The Ethics Of Identity*. Princeton: Princeton University Press, 2005. 380 p.
14. Brubaker, R. and Cooper, F. *Beyond «Identity»*. In: *Theory And Society*. 2000, vol. 29, nr. 1, 1-47.
15. Fearon, J.D. *What Is Identity? (As We Now Use the Word)*. Unpublished manuscript, Stanford University, 1999, [online] <https://web.stanford.edu/group/fearon-research/cgi-bin/wordpress/wp-content/uploads/2013/10/What-is-Identity-as-we-now-use-the-word-.pdf>. (consultat 20.06.2025).

16. Wittgenstein, L. *Tractatus Logico-Philosophicus*. Ed. a 2-a, rev. București: HUMANITAS, 2012. 224 p.

17. Wittgenstein, L. *Cercetări filosofice*. București: HUMANITAS, 2004. 415 p.

18. Kulikov, A.K. Problema deystviya i problema yazyka: „pozdney” Wittgenstein kak antropolog. In: *Filosofiya i kul'tura*. 2022, nr. 2, 83-100.

19. Labron, T. Wittgenstein: filosofiya, otmenyayushchaya filosofiyu. In: *Istoriya filosofii*. 2019, nr. 2, 114-124.

20. Sorina, G.V. Kommunikativnoe prostranstvo psikhologizma i antipsikhologizma (na primere filosofii L. Wittgensteina – rannego i pozdnego). In: *Prostranstvo i vremya*. 2015, nr. 3(21), 51-60.

21. Medvedev, N.V. Istoricheskoe izmerenie yazyka v filosofii L. Wittgensteina. In: *Vestnik TGU*. 2011, nr. 4, 218-228.

Aurel David. *Portretul scriitorului Alexei Marinat*, 1984, ulei, pânză, 90 × 64 cm (colecția MNLR).